

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСУ НА ФОРМУВАННЯ МАРГІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті аналізується взаємозв'язок Інтернету та політичної поведінки в сучасній Україні. Розглядаються конкретні прояви такого взаємозв'язку в політичному житті України. На основі вже проаналізованих окремих випадків робиться спроба виявити загальні тенденції цієї взаємодії. Автори роблять спробу довести, що на сучасному етапі Інтернет-ресурс є одним з чинників формування маргінальної політичної поведінки.

Ключові слова: Інтернет, політична поведінка, політична маргінальність, маргінальна політична поведінка.

В статье анализируется взаимосвязь Интернета и политического поведения в современной Украине. Рассматриваются конкретные проявления такой взаимосвязи в политической жизни Украины. На основе уже проанализированных отдельных случаев предпринимается попытка выявить общие тенденции этого взаимодействия. Авторы делают попытку доказать, что на современном этапе Интернет-ресурс является одним из факторов формирования маргинального политического поведения.

Ключевые слова: Интернет, политическое поведение, политическая маргинальность, маргинальное политическое поведение.

This article deals with the correlation of Internet and the political behaviour of modern Ukraine. The concrete manifestations of such correlation are considered. On basis of concrete manifestations that have been analyzed, the attempt to show general tendencies of this interaction is undertaken. Authors make an attempt to prove, that nowadays Internet-resource is the factor that forms marginal political behaviour.

Key words: Internet, culture of political behaviour, political marginality, marginal political behaviour.

На теперішній момент зростає цікавість до вивчення проблеми ролі Інтернету в розвитку політики в різних країнах світу. Інтернет-ресурс набув свого значення як суспільно важливий інститут порівняно нещодавно за історичними мірками, проте вже зараз можна спостерігати, як усе більшу роль відіграє він під час виборчих кампаній та політичного процесу взагалі.

Стрімкий розвиток Інтернету є невід'ємною складовою розвитку інформаційного суспільства, до якого прагне у своєму розвитку й сучасна Україна. Відповідно, проблему впливу Інтернету варто розглядати як з точки зору загальних тенденцій розвитку цього нового типу суспільства, так і безпосередньо з точки зору тих його особливостей, що відрізняють його з-поміж інших засобів масової інформачії.

Інтернет, як зазначає М. Кастельс, є одночасно інформаційною технологією та соціальною формою, потужним інструментом здійснення свободи, засобом глобальної комунікації, відображенням інформаційної епохи [7, с. 5]. Вивченням різних

аспектів політики в добу інформаційного суспільства та впливом на неї Інтернету займаються такі сучасні дослідники, як М. Вершинін, О. Добржанська, О. Голобуцький, А. Гурецька, І. Доцяк, С. Кара-Мурза, М. Кастельс, В.Коляденко, В. Недбай, Т. Случик, К. Снежок, Е. Тоффлер, Х. Тоффлер, П. Хіманен, Т. Шу та ін. Частіше за все предметом розгляду виступає вплив Інтернету на політичну свідомість. Проте Інтернет чинить вплив, як уже зазначено, на різні складові політичної культури. На думку авторів, особливо актуальним виступає розгляд впливу Інтернету на культуру політичної поведінки, як приклад того, наскільки віртуальний простір здатний впливати на повсякденне життя. Враховуючи, що соціальною групою, яка найбільш активно користується Інтернетом, є молодь, то розгляд цієї проблематики доцільно починати саме з впливу Інтернету на політичну поведінку молоді [1].

Отже, метою даного дослідження є намагання виявити деякі шляхи впливу Інтернету на політичну культуру молоді сучасної України та

спробувати зробити аналіз результатів такої взаємодії.

Політична поведінка є однією з основних складових політичної культури, може носити як індивідуальний, так і груповий характер, і в сучасній науковій літературі визначається як сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи [11]. Усі складові політичної культури пов'язані між собою, і в рамках перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, формуватиметься особливий тип політичної культури [2, с. 26]. У період переходу від однієї політичної системи до іншої українське суспільство опинилося в ситуації, яку можна назвати маргінальною. В її основі лежить невизначене, проміжне, транскордонне положення як самої політичної системи, так і усіх її складових.

Різних аспектів маргінальності прямо і опосередковано торкалися багато західних науковців: Г. Гегель, Д. Головенскі, А. Грін, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, К. Маркс, Г. Маркузе, Р. Парк, Е. Стоунквіст, М. Фуко, М. Хайдеггер, Т. Шибутані та ін. Серед вітчизняних дослідників даного феномена можна відзначити А. Атояна, Я. Банникову, М. Бахтіна, Т. Вергун, А. Галкіна, З. Голєнкову, І. Гордієнко-Митрофанову, Л. Гумільова, Н. Забеліну, В. Зотова, Е. Ігітханян, В. Каганського, І. Казарінову, І. Кального, А. Кузнецова, А. Лантух, Ю. Лотмана, В. Мельникова, І. Попову, І. П. Прибиткову, Е. Старикова, С. Сусареву, Н. Харченко, В. Чернієнко, В. Шапінського. Необхідно відмітити дисертацію Н. Іванової «Маргінальність у політичному просторі». Дисертації, присвячені феномену маргінальності, були захищені також в галузі соціальної філософії (А. Л. Свяшук, Л. І. Кемалова).

Типова ситуація індивідуальної маргінальності – неповне входження індивіда до нової групи та відторгнення його групою, з якої він вийшов, і ознаки якої зберігає. Типова ситуація групової маргінальності – формування нових функціональних груп у політиці та економіці, що дестабілізують становище старих груп. Особливо це стосується такого важливого аспекту політичної культури, як політична поведінка.

Маргінальна політична поведінка – це по-перше, поведінка маргінальних політичних акторів, а по-друге, політична поведінка, що містить у собі риси, властиві політичній маргінальності взагалі. Маргінальними вважаються ті неелітарні політичні актори, які не мають можливості на підставі світоглядних, соціальних, демографічних, економічних і політичних чинників брати участь в управлінні суспільством. Що ж до маргінальної поведінки другого типу, то тут варто зазначити, що загальною для дослідників буде точка зору, що політична поведінка багато в чому базується на сформованій, зокрема Інтернетом, політичній свідомості. Людина визначає для себе певні пріоритети, у відповідності до яких вона діятиме. Проте це не є механічний процес відображення, і невідповідність поведінки та цінностей між собою

є яскравим прикладом другого типу [6]. Тож розгляд впливу Інтернету на політичну поведінку з цих вихідних позицій виявляється доцільним для кращого розуміння особливостей цієї взаємодії у трансформаційному соціумі та базування дослідження на наявних та загально визначених наукових закономірностях.

Однією з основних можливостей Інтернету є можливість вільного висловлення своїх думок. Активне висловлення своєї позиції та плюралізм думок зумовлений тим, що оприлюднити інформацію й отримати швидкий відгук на неї дуже швидко і дешево. Це стосується як порівняно легкої можливості заснування Інтернет-ЗМІ чи персональної сторінки, так і передбаченою опцією коментування даних матеріалів. Користувач перестає відчувати себе стороннім спостерігачем, він стає учасником подій, що відбуваються [15, с. 53].

Політичні події в Україні, що сталися у зв'язку з президентськими виборами 2004 року, показали, що відбувся помітний зсув у політичній свідомості й політичній поведінці молоді в бік зростання як внутрішньої (ціннісно-мотиваційно-настановленої), так і зовнішньої (поведінкової, дієвої) політичної активності. Численні соціологічні дослідження 2004-2005 років засвідчили ці зміни. Потім, проте, активність знизилася. Це досить несподіваний результат, урахувавши помітне зростання чисельності Інтернет-користувачів після цього періоду, що на сьогодні складає біля 13 млн. Але цьому є логічне пояснення [1; 10].

Показником, що впливає на вироблення культури політичної участі громадян, є ефективність їхніх дій. У разі, коли для громадянина є очевидним, що його політична активність приводить до зрушень у суспільно-політичному житті, він схилитиметься до активного впливу на політику в усіх можливих сферах. Саме з цим пов'язуються і деякі оптимістичні тенденції розвитку українського суспільства під впливом Інтернету – нині, порівняно обмежені для ефективного обміну політичною інформацією засоби масової інформації знаходяться у веденні політтехнологів, груп осіб, що відстоюють свої економічні інтереси, а також інших політичних еліт. Як зазначає Ю. Розенфельд, Інтернет, з популістської точки зору, децентралізує доступ простих громадян до обміну інформацією. Особиста участь громадян в політиці зростатиме із зростанням їх впливу на громадське життя. Проте вищезазначені зміни (точніше – їхня майже повна відсутність) у діяльності владних інститутів продемонстрували, що діяльність у Інтернеті не несе безпосереднього впливу на політичне життя у суспільстві. В перспективі це приводить до поширення абсентеїзму та розчарування в демократичній культурі політичної участі як такої, оскільки вона перетворюється на (за розповсюдженим висловом) «говорильню» [11].

Пов'язана з цим і зворотна тенденція, коли свою участь у функціонуванні Інтернет-комунікації громадянин розглядає як достатню заміну повноцінній політичній участі. Молоді, для якої

велике значення набуває сама можливість висловити свої думки та «бути почутим», бракує адекватного розуміння політичної системи, де результатом агрегації та артикуляції інтересів мають ставати політичні рішення.

У результаті Інтернет сприяє усталеності маргінальної політичної поведінки. Якщо громадяни, і, зокрема, молодь, що ще не володіє необхідними для політичної боротьби ресурсами, не є здатними впливати на політику, то їхня діяльність буде маргінальною, при цьому зникає мотивація шукати нові форми політичної активності. У даному випадку Інтернет не є джерелом політичної маргінальності, проте сприяє її оформленню.

Однак, це описує ситуацію лише на теперішній момент і у перспективі може змінитися. Зараз зростає кількість людей, для яких основним робочим інструментом є комп'ютер з Інтернетом, і особливо це стосується молоді, яка особливо активно оволодіває новими технологіями. Такі люди мало читають газет та бувають на вулицях (де партійні активісти роздають інформаційно-агітаційні матеріали) не стільки через своє небажання брати участь у традиційних політичних заходах, скільки через об'єктивні потреби своєї роботи. Будучи відірваними від інших людей, такий робітник прагнучиме надолужити нестачу спілкування через соціальні мережі, які зараз почали активно використовуватися в політичній боротьбі. У цих мережах створюються як групи прихильників певної ідеології, так і офіційні групи на підтримку партії чи кандидата. Відбувається формування політичної мережевої культури, коли громадянин, будучи прихильником певної політичної сили, активно запрошує до ознайомлення з її програмними положеннями інших шляхом розсилки запрошень у відповідні групи [13].

Зараз ще важко визначити, чи є діяльність у рамках мережевої культури якісно новим типом політичної активності, оскільки це порівняно новий феномен, що потребуватиме наукових досліджень. Проте, у будь-якому випадку, такий тип політичної активності несе в собі маргінальні риси не лише загальні, описані вище, але й особливі. Так, неможливість участі у традиційних політичних акціях, одна з причин активного залучення громадян до політичних груп віртуальних соціальних мереж, ставатиме на заваді їхній активній участі і в заходах, організованих цими групами. Групи політичної спрямованості можуть нести і таку мету, як дискусія без закликів до публічних заходів, але це скоріше слід віднести до політичної свідомості; проте групи, спрямовані на підтримку кандидата, часто виступають організаторами чи провідниками політичних заходів, вступаючи при цьому в протиріччя з прагненнями їхніх членів та учасників – бо, як уже зазначено, прагнення до організації та співробітництва у реальному житті не є мотивом участі в цих групах для більшості Інтернет-користувачів.

При цьому дослідники справедливо зауважують, що Інтернет дає можливість осмисленої політичної

ідентифікації для суспільно-політичних рухів і ініціатив, які не мають стійких зв'язків в існуючому істеблішменті, інституціалізованих структурах і сталих соціальних страхах – зокрема молодіжних незалежних рухів та об'єднань. Завдяки Інтернету в них з'являється реальний шанс мобілізації географічно, соціально і професійно роз'єднаних однодумців. Інтернет дозволяє кардинально мінімізувати організаційні й інформаційні витрати, надає унікальні можливості по фандрайзингу (збору коштів), по прямому маркетингу суспільно-політичних ідей і підтримці вільного неопосередкованого дискурсу. Можна було б припустити, що Інтернет міг бути корисним ресурсом для некомерційних організацій (НКО), яких в Україні декілька тисяч. Однак, як показує практика, «Велика павутина» не використовується НКО належним чином. Це дає підставу вважати, що структури громадянського суспільства в Україні дуже слабкі, а отже, НКО відносяться до маргінальних політичних акторів. Застосування старих схем поведінки в нових умовах також є ознакою маргінальної поведінки. Далі це можна простежити на прикладі політичних партій і державних установ [8].

Практика показує, що і такий важливий сегмент громадянського суспільства, як політичні партії, вкрай не ефективно використовують можливості Інтернету, хоча, звичайно, існують винятки, що, проте, можуть слугувати підтвердженням правила – як у вищезгаданій схемі політичної роботи в соціальних мережах, коли організаторами таких дій стають рядові активісти – в основному, з числа молоді. Причому, при відсутності узгодженої внутрішньопартійної програми використання активісти, як правило, підпадають під вплив маргінального середовища віртуального спілкування. У разі ж, коли блогер підтримується, зокрема фінансово, політичною партією, маргіналізується його свідомість, оскільки для завоювання довіри з боку Інтернет-оточення він вимушений буде заперечувати відповідну підтримку.

Очевидно, причина цього полягає в тому, що політичні партії в Україні, навіть усвідомивши важливість Інтернет-ресурсу, ще не змогли налагодити ефективну схему «зацікавленість сайтом – зацікавленість партією». Серед керівництва більшості партій (зокрема, парламентських) розповсюджена, що і без якісного покращення своїх Інтернет-ресурсів зможуть досягти необхідних результатів, і цілком реальною є ситуація як-от у 2006 році, коли на офіційному сайті «Нашої України», що посіла третє місце на парламентських виборах, була відсутня навіть інформація про керівництво партії [9].

Проблема зв'язку реального та віртуального, свідомості та дії, і, як наслідок, маргінальності, виникає і при розгляді дотримання етичних норм. Всесвітня мережа може розвинути безвідповідальність за висловлені чи написані слова. Зумовлено це тим, що Інтернет-середовище дає можливість висловлювати свою позицію чи вести діалог в анонімному режимі або під вигаданим іменем. За рахунок цього можна виступати в ролі

актора і не боятися висловлювати протиправні заклики чи ображати честь та гідність іншого користувача. У реальному житті така поведінка могла б привести до адміністративної чи навіть кримінальної відповідальності [5].

Це негативним чином позначається на формуванні правової та загальної культури поведінки, і дає невірні приклади для наслідування. При цьому в суспільстві суперечливим залишається розуміння меж та співвідношення цензури, свободи слова та моральних факторів. Складними є взаємовідносини між владою та журналістською спільнотою: з боку представників влади трапляються випадки перешкоджання здійснення журналістами своїх обов'язків, а ті, у свою чергу, неодноразово нагороджували можновладців званням «головних ворогів преси та свободи слова». Не залишаються осторонь цих ситуацій представники міжнародних організацій, що негативно впливає на міжнародний імідж України.

Прикладом може бути так званий «інцидент з вінком», що трапився під час вшанування Президентами України та Росії пам'яті загиблих у Великій Вітчизняній війні, коли погодні умови порушили перебіг церемонії. Відео з місця події особливо широко розповсюджувалося в Інтернеті, зібравши сотні тисяч глядачів. Адміністрація Президента України висловила прохання утриматись від демонстрації цього ролику з етичних міркувань. Проте Першим заступником голови парламентського комітету з питань свободи слова та інформації була зроблена заява, що в даному випадку ми мали справи не з проблемою моралі, а з відкритістю подій політичного життя. При цьому була відзначена і роль Інтернету [14].

У такий спосіб створюється ситуація, коли органам державної влади немає рації реагувати на події справді фундаментального значення, якщо вони пов'язані з малозрозумілими для аудиторії речами, оскільки далеко не кожен буде приділяти час читанню великих за обсягом документів. Малозначимі ж інциденти, які несуть у собі елемент видовищності, будуть за допомогою Інтернет-засобів донесені до широкого кола громадян, і влада вимушена буде оперативно реагувати, не забуваючи при цьому про обережність своїх дій у цій сфері, оскільки вони так само стануть об'єктами спостереження та коментування. Влада змушена приймати ці нові правила гри, що, з одного боку, можна розглядати як відхід від маргінальної політичної поведінки. Проте реакція на виклики часу знову-таки може здійснюватися за старими схемами. При цьому ця ситуація, як і явище маргінальності взагалі, має позитивний та негативний бік. Позитивним наслідком цього може стати підвищення якості роботи державних органів, те, що вони змушені будуть реагувати на

«незначні» за старими мірками події, негативним – віддання пріоритету резонансним акціям перед «непомітними», але необхідними.

Але для молоді негативні наслідки переважають. Наслідування таких взірців поведінки приводить до зміни пріоритетів у молодіжній свідомості, коли реальним потребам держави та суспільства відводиться другорядне місце. У майбутньому, з приходом в органи державного управління генерації, вихованої таким чином, це може мати небезпечні наслідки як для неї самої, так і для суспільства.

Явище маргінальності є типовим для перших маргінальних часів. У світлі предмета статті воно посилюється через трансформаційний характер українського суспільства та розвиток Інтернету як нового соціального феномену. Інтернет робить простішим висловлення своєї політичної позиції. Також він надає можливість для прояву інших видів політичної активності. Проте в сучасних українських умовах спостерігається відсутність здатності більшості Інтернет-ресурсів стимулювати своїх читачів до активних політичних дій. Разом з тим такі риси Всесвітньої мережі, як відкритість та інтерактивність вносять свою специфіку до розвитку культури політичної участі та діяльності політичних інститутів. Отож, як маргінальні риси перехідної культури суспільства чинять вплив на Інтернет і зокрема політичну поведінку, так і особливості функціонування Інтернету сприяють маргіналізації політичної поведінки.

Активна участь молоді в зазначених процесах позначається як тим, що саме ця група найбільш активно використовує Інтернет, так і тим, що за для молоді, яка перебуває на вістрі трансформаційних процесів, є характерним маргінальне становище. В Україні невідповідність між культурою молоді та суспільства пом'якшується через те, що розвиток політичної культури молоді та нового суспільства відбувається одночасно. Проте молодь активно маргіналізується через відсутність можливості впливати на політичні рішення та активне засвоєння через Інтернет маргінальних рис, присутніх суспільству в цілому. Також слід відзначити активний приток молоді до тих неформальних та релігійних об'єднань

З іншого боку, маргінальність обумовлює не тільки проблеми, але й перспективи. Масове залучення молоді до активності в Інтернеті, можливості, які надає він для об'єднання однодумців, дають підстави розраховувати на можливі у майбутньому не тільки кількісні, але й якісні зміни в культурі політичної поведінки молоді та суспільства, що все активніше залучатиметься до Інтернету, в цілому та на зниження рівня маргіналізації молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус І. М. Політична активність молоді: форми вияву та особливості трансформації / І. М. Білоус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1834>

2. Бронніков В. Д. Ознаки маргінальності політичної верхівки сучасної України / В. Д. Бронніков // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 137. Т. 149. Політологія. – 2010. – С. 26–31.
3. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований [Электронный ресурс] / М. С. Вершинин. – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/v/vershinin02.shtml
4. Добрянська О. Л. Internet як інструмент формування політичних переваг населення [Електронний ресурс] / О. Л. Добрянська. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/sitsbo/01-15/01-15.pdf>
5. Доцяк І. І., Случик Т. Вплив інтернет-середовища на політичну соціалізацію української молоді: тенденції та виклики [Електронний ресурс] / І. І. Доцяк, Т. Случик. – Режим доступу : <http://politiko.com.ua/blogpost35251>
6. Иванова Н. В. Маргинальность в политическом пространстве : дис. ... кандидата політ. наук : 23.00.02 [Электронный ресурс] / Н. В. Иванова. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/126309.html>
7. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; пер. с англ. А. Матвеева ; под ред. В. Харитонова. – Екатеринбург : У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.
8. Коляденко В. А. Інфокомунікаційні технології як чинник політичної модернізації : автореф. дис. – Режим доступу : <http://dissser.com.ua/contents/17486.html>
9. Конончук С. Комунікаційний потенціал українських політичних партій [Електронний ресурс] / С. Конончук. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=60140>
10. Користувачів Інтернет в Україні перерахують [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsday.com.ua/internet/1035/>
11. Розенфельд Ю. М. Політична поведінка / Ю. М. Розенфельд // Політологія. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/polit/271-rozenfeld/4241-s-1-.html>
12. Снежок К., Гурецкая А. Мова інтернет-щоденників і блогів [Електронний ресурс] / К. Снежок, А. Гурецкая. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2010/fknt/snezhok/library/article7.htm>
13. Тет Ю. Чому рівненські кандидати так і не освоїли соціальні мережі на місцевих виборах (Дослідження) [Електронний ресурс] / Ю. Тет. – Режим доступу : <http://www.ogo.ua/articles/view/2010-10-26/23663.html>
14. Украинские телеканалы показали видео падения венка на Януковича [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://korrespondent.net/business/mmedia_and_adv/1077168-ukrainskie-telekanaly-pokazali-video-padeniya-venka-na-yanukovicha
15. Шу Т. А. Интернет в культуре и культура в Интернете: социально-антропологический анализ / Т. А. Шу // Вопросы культурологии. – 2010. – № 7. – С. 51–55.

Рецензенти: Іванов М. С., д.політ.н., професор;
Левченко Л. О., к.політ.н., доцент.

© Бронніков В. Д., Рижанов К. М., 2011

Стаття надійшла до редколегії 04.05.2011 р.